

STRATEGJIA NACIONALLE PËR SHËNDETIN MENDOR TË TË RINJVE

2024 - 2026

Këshilli Rinor Nacional
i Maqedonisë

Regional Cooperation Council

British Embassy
Skopje

Република Северна Македонија
Министерство за труд
и социјална политика

Përmbajtja

Nocionet e përgjithshme dhe terminologjia	03
1. HYRJE	04
1.1. Përmbledhje e fushave të politikave të përfshira nga strategjia dhe drejtimet kryesore të veprimit	04
1.2. Baza e detyrimit për përgatitjen dhe propozimin e strategjisë	05
1.3. Afati kohor dhe buxheti i strategjisë	05
2. QASJA METODOLOGJIKE NË PËRGATITJE	06
2.1. Mostra	06
2.2. Përshkrimi i procesit të përfshirjes së palëve të interesuara në përgatitjen e strategjisë	06
3. ANALIZA E SITUATËS	07
3.1. Analiza e të dhënave të fituara përmes të rinjve	07
3.2. Analiza e të dhënave të marra nga intervistat me palët e interesuara përkatëse	10
4. KUADRI STRATEGJIK	11
4.1. Vizioni për zhvillimin e fushave	11
4.2. Parimet udhëzuese	13
4.3. Fushat prioritare, qëllimet e përgjithshme dhe të veçanta	14
Rekomandimet kryesore	16
5. KORNIZA E MONITORIMIT, VLERËSIMIT DHE RAPORTIMIT	18
5.1. Mjeti për monitorimin, vlerësimin dhe raportimin e mbledhjes së të dhënave	18
6. MENAXHIMI ME RREZIQE	20

Nocionet e përgjithshme dhe terminologjia

Termet e mëposhtëm janë pjesë e objektivave të Strategjisë për të Rinjtë për Shëndetin Mendor:

- **Promovimi i shëndetit mendor:** Aktivitete dhe ndërhyrje që synojnë forcimin e faktorëve mbrojtës dhe promovimin e shëndetit pozitiv mendor dhe mirëqenies tek të rinjtë.
- **Parandalimi:** Strategjitë dhe masat e zbatuara për të zvogëluar incidencën, fillimin dhe ndikimin e problemeve të shëndetit mendor tek të rinjtë përmes adresimit të faktorëve të rrezikut dhe promovimin e qëndrueshmërisë.
- **Ndërhyrja e hershme:** identifikimi dhe ndërhyrja në kohë për të adresuar problemet e shëndetit mendor në një fazë të hershme, me qëllim parandalimin e përparimit të problemeve dhe përmirësimin e rezultateve.
- **Stigma:** Qëndrimet negative, bindjet dhe stereotipet që lidhen me problemet e shëndetit mendor, të cilat mund të çojnë në diskriminim dhe të pengojnë personin të kërkojnë ndihmë.
- **Qasshmëria:** Shkalla deri në të cilën shërbimet dhe burimet e shëndetit mendor janë në dispozicion të të rinjve, pa pengesa të tilla si kufizime gjeografike, financiare ose kulturore.
- **Kujdes i integruar:** një qasje e koordinuar dhe bashkëpunuese që përfshin sektorë, profesionistë dhe organizata të ndryshme që punojnë së bashku për të siguruar kujdes holistik dhe mbështetje për nevojat e shëndetit mendor të të rinjve.
- **Edukimi për shëndetin mendor:** Njohuritë dhe të kuptuarit e shëndetit mendor, duke përfshirë aftësinë për të njohur shenjat e problemeve të shëndetit mendor, për të kërkuar ndihmë dhe për të promovuar mirëqenien mendore.
- **Rezistenca:** Aftësia për t'u përshtatur dhe për t'u përballur me fatkeqësitë, stresin dhe sfidat, duke promovuar rezultate pozitive të shëndetit mendor dhe rimëkëmbjen.
- **Mbështetja e moshatarëve:** Mbështetje dhe ndihmë e ofruar nga individë që kanë përjetuar sfida të shëndetit mendor, duke ofruar empati, mirëkuptim dhe përvoja të përbashkëta për të promovuar mirëqenien.
- **Ndërhyrje të bazuara në prova:** qasje, programe dhe trajtime që janë vërtetuar se janë efektive përmes hulumtimeve rigoroze dhe provave shkencore.
- **Vazhdimësia e kujdesit:** një gamë gjithëpërfshirëse shërbimesh dhe mbështetje në dispozicion të të rinjve në faza të ndryshme të nevojave të shëndetit mendor, duke përfshirë parandalimin, ndërhyrjen e hershme, trajtimin dhe mbështetjen e vazhdueshme.
- **Bashkë-dizajnimi:** Përfshirja e të rinjve, familjeve dhe palëve të interesuara në zhvillimin, zbatimin dhe vlerësimin e politikave, programeve dhe shërbimeve të shëndetit mendor për të siguruar perspektivat dhe nevojat e tyre.
- **Kujdesi i informuar për traumën:** Një qasje që njeh ndikimin e traumës mbi shëndetin mendor dhe siguron që shërbimet të ofrohen në një mënyrë të ndjeshme, të sigurt dhe inkurajuese.
- **Mirëqenia:** një gjendje e funksionimit optimal mendor, emocional dhe social, ku individët mund të përballen me streset e përditshme, të kenë një ndjenjë qëllimi dhe të përjetojnë emocione pozitive.

- **Qasja e orientuar drejt rimëkëmbjes:** Përqendrimi në mbështetjen e të rinjve për të arritur qëllimet e tyre personale, për të ndërtuar rezistencë dhe për të rimarrë kontrollin e jetës së tyre, edhe gjatë menaxhimit të sfidave aktuale të shëndetit mendor.

1. HYRJE

1.1. Përmbledhje e fushave të politikave të përfshira nga strategjia dhe drejtimet kryesore të veprimit

Në kuadër të bashkëpunimit midis RCC, Qeverisë së Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe KRNМ-së, bëhen përpjekje të vazhdueshme për të rritur ndërgjegjësimin për përfitimet e forcimit të shëndetit mendor të të rinjve, me qëllim promovimin dhe mbështetjen e mirëqenies së të rinjve si përparësi kryesore e secilës shoqëri dhe respektimin e interesave më të mira të të rinjve.

Prevalenca e sfidave të shëndetit mendor tek të rinjtë në Maqedoninë e Veriut është e konsiderueshme. Sipas Organizatës Botërore të Shëndetësisë, çrregullimet e shëndetit mendor janë të përhapura në çdo vend dhe në Maqedoninë e Veriut vlerësohet se një në katër persona do të përjetojnë një problem të shëndetit mendor në një moment në jetën e tyre. Të rinjtë janë veçanërisht të prekshëm nga problemet e shëndetit mendor për shkak të sfidave dhe presioneve me të cilat përballen në këtë kohë të jetës së tyre.[1]

Dimensioni pozitiv i shëndetit mendor theksohet në përkufizimin mbi shëndetin të dhënë nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSH) dhe thotë se "Shëndeti është një gjendje e mirëqenies së plotë fizike, mendore dhe sociale, jo vetëm mungesa e sëmundjes ose dobësisë/plogështisë." [2]

Pandemia COVID-19 gjithashtu theksoi pabarazitë dhe dobësitë ekzistuese në sistemin e shëndetit mendor në Maqedoninë e Veriut. Qasja në shërbimet e shëndetit mendor është bërë edhe më e kufizuar për shkak të pandemisë, me rritje të kërkesës për shërbime dhe ndërprerje në ofrimin e shërbimeve.

Në përgjigje të pandemisë, ka pasur përpjekje për të promovuar shëndetin mendor dhe shërbimet për mbështetjen e të rinjve në Maqedoninë e Veriut. Për shembull, shërbimet për këshillim online dhe aplikacionet për shëndet mendor janë zhvilluar për të rritur qasjen në shërbimet e shëndetit mendor gjatë pandemisë. Kishte edhe fushata publike që synonin promovimin e shëndetit mendor dhe reduktimin e stigmës rreth shëndetit mendor. Është një perceptim i përgjithshëm se pandemia COVID-19 ka pasur ndikim të rëndësishëm në shëndetin mendor të adoleshentëve në Maqedoninë e Veriut, duke theksuar nevojën për vëmendje të vazhdueshme dhe investime në shërbimet e shëndetit mendor për të rinjtë, veçanërisht në kohë krize.

[1] https://cdn.who.int/media/docs/default-source/mental-health/mental-health-atlas-2020-country-profiles/mkd.pdf?sfvrsn=d3d038cd_5&download=true

[2] http://www.who.int/features/factfiles/mental_health/en/.

Përmbledhje e fushave të përfshira nga Strategjia:

- **Parandalimi dhe intevenimi i hershëm:** Strategjia përqendrohet në masat proaktive për parandalimin e problemeve shëndetësore mendor të të rinjve dhe strategjitë për ndërhyrje të hershme për të identifikuar dhe adresuar problemet në një fazë të hershme.
- **Ndërgjegjësimi dhe edukimi:** Thekson nevojën për rritjen e ndërgjegjësimit për shëndetin mendor të të rinjve, të zvogëlohet stigma dhe të promovohet edukimi për shëndetin mendor te të rinjtë, prindërit, stafit arsimor dhe komuniteti më i gjerë.
- **Qasja në shërbimet e shëndetit mendor:** Strategjia synon të përmirësojë qasjen në shërbime cilësore për shëndet mendor, për të rinjtë duke përmirësuar kapacitetin dhe qasjen e shërbimeve për shëndet mendor dhe profesionistëve.
- **Integrimi dhe bashkëpunimi:** Thekson rëndësinë e bashkëpunimit midis aktorëve të ndryshëm, duke përfshirë agjencitë qeveritare, organizatat jofitimprurëse, institucionet arsimore dhe organizatat me bazë në komunitet, për të krijuar një qasje holistike dhe të koordinuar për shëndetin mendor të të rinjve.
- **Mbledhja dhe hulumtimi i të dhënave:** Strategjia thekson rëndësinë e mbledhjes dhe hulumtimit të të dhënave për të fituar një kuptim gjithëpërfshirës të nevojave të shëndetit mendor të të rinjve, për të informuar vendimet për politikën dhe të monitorohet efektiviteti i ndërhyrjeve.

1.2. Baza e detyrimit për përgatitjen dhe propozimin e strategjisë

Strategjia 2024-2026 pasqyron hapat se si mund të arrijmë vizionin dhe si do të kontribuojmë në promovimin e shëndetit mendor të të rinjve, ku mirëqenia e të rinjve do të jetë një nxitës aktiv i zhvillimit social. Strategjia 2024-2026 do të udhëhiqet nga Agjenda 2030 dhe parimet e përgjithshme të Qëllimeve për Zhvillim të Qëndrueshëm.

Për këto arsye, RCC, në bashkëpunim me KRNМ,propozoi përgatitjen e një Strategjie Nacionale për Shëndetin Mendor të të Rinjve 2024-2026. Qëllimi kryesor i Strategjisë lind nga nevoja për të zhvilluar një sistem ndërsektorial për mbështetjen e të rinjve. Bashkëpunimi i ngushtë i tre ministrive kryesore, Ministrisë së Punës dhe Politikës Sociale, Ministrisë së Shëndetësisë dhe Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës, është çelësi i përgatitjes së Strategjisë, siç është pjesëmarrja e sektorit civil dhe komunitetit akademik.

1.3. Afati kohor dhe buxheti i strategjisë

Strategjia Nacionale për Shëndetin Mendor të të Rinjve miratohet për një periudhë trevjeçare, përkatësisht nga viti 2024 deri në vitin 2026. Strategjia gjithashtu përmban një plan A që parashikon masa dhe aktivitete, ekzekutorë, përkatësisht institucione/ organizata përgjegjëse, dinamike dhe afat për zbatim. Në këtë drejtim, çdo institucion/organizatë përgjegjëse dhe autoritet kompetent, është e nevojshme të parashikojë dhe planifikojë aktivitetet dhe t'i inkuadrojë ato në planifikimin e buxhetit në baza vjetore përmes programeve vjetore.

2. QASJA METODOLOGJIKE NË PËRGATITJE

Për përgatitjen e Strategjisë, u përdor një metodologji e kombinuar që përfshinte rishikimin e dokumentacionit dhe hulumtimin primar cilësor dhe sasior, me një analizë të të dhënave primare dhe sekondare. Në veçanti, u përdorën teknikat e mëposhtme të kërkimit për mbledhjen e të dhënave:

- Rishikimi i literaturës
- Analiza dhe hartëzimi i legjislacionit kombëtar dhe praktikave aktuale në fushën e shëndetit mendor të të rinjve në Republikën e Maqedonisë së Veriut dhe praktikave të mira botërore;
- Konsultimet individuale të ekspertëve dhe intervistat individuale gjysmë të strukturuar me palët e interesuara përkatëse
- Fokus grupet me palët e interesuara përkatëse
- Hulumtim elektronik për të rinjtë;

Hulumtimi përdori analiza tematike dhe një qasje hibride për të koduar të dhënat cilësore. Gjetjet e shqyrtimit të dokumentacionit dhe të dhënat e marra nga hulumtimi parësor u kombinuan me qëllim nxjerrjen e konkluzioneve themelore dhe dhënien e rekomandimeve për zbatimin e Strategjisë.

Të dhënat u analizuan në nivel sasior dhe cilësor, duke përdorur metodat e mëposhtme të kërkimit: metoda eksploruese, përshkruese, krahasuese dhe shpjeguese. Të dhënat sasiorë të siguruar nga hulumtimi analizohen në nivel univariate, bivariate dhe multivariate, duke përdorur procedura të përshtatshme statistikore në softuerin kompjuterik për analizën e të dhënave.

2.1. Mostra

Për nevojat e hulumtimit në lidhje me Strategjinë, u hartua një mostër e shtresuar e kuotave. Për këtë qëllim, u përdorën të dhënat zyrtare për përlogaritjet e popullsisë, të publikuara në faqen e internetit të ESHS-ë. Madhësia e mostrës u llogarit sipas një formule (me gabimin marginal 3% dhe nivelin e besimit 95%).

Për konsultimet individuale të ekspertëve, u intervistuan dhjetë ekspertë, përkatësisht ekspertë dhe persona kompetentë nga ministrinë, stafi akademik, sektori civil.

2.2. Përshkrimi i procesit të përfshirjes së palëve të interesuara në përgatitjen e strategjisë

Forcimi i marrëdhënieve midis Qeverisë dhe sektorit civil është një parim kyç i qeverisjes së mirë dhe është një investim i domosdoshëm në procesin e krijimit të politikave cilësore. Përmes pjesëmarrjes së palëve të interesuara, Qeveria ka qasje në burime të reja të ideve, informacionit dhe burimeve që janë të rëndësishme në procesin e politikëbërjes dhe vendimmarrjes. Konsultimet kontribuojnë në ndërtimin e besimit të ndërsjellë, zhvillimin e cilësisë së demokracisë dhe forcimin e kapaciteteve të sektorit të OJQ-ve.

Përfshirja e palëve të interesuara kaloi përmes procesit të informimit, konsultimit dhe pjesëmarrjes. Në praktikë, këto tre forma të ndërveprimit shpesh kombinohen në përgatitjen e rregulloreve, dhe kështu ishte edhe në kuadër të kësaj strategjie ku u përfshinë të gjithë aktorët përkatës.

3. ANALIZA E SITUATËS

Në pjesën që vijon, do të paraqesim rezultatet e fituara nga hulumtimi jonë të kryer, dhe kështu do të kemi një ide të qartë të konceptit të shëndetit mendor të të rinjve, përkatësisht sa të njohur janë të rinjtë me këtë koncept dhe sa direkt ose indirekt e zbatojnë atë, natyrisht, brenda familjeve në territorin e Republikës së Maqedonisë së Veriut.

Nga regjistrimi i fundit i popullsisë dhe familjeve në Republikën e Maqedonisë së Veriut në vitin 2021 [3], dihet se në vend jetojnë gjithsej 1,836,713 qytetarë. Nga popullsia e përgjithshme, 21.5% janë fëmijë dhe adoleshentë të moshës 0-18 vjeç. Shpërndarja sipas grup-moshës përfshin: 24.5% fëmijë parashkollorë (0-4 vjeç), 27.7% fëmijë të moshës shkollorë (5-9 vjeç) dhe 47.8% fëmijë adoleshentë (10-18 vjeç). Numri i familjeve është 598.632, ndërsa numri mesatar i anëtarëve të familjes është 3.06.

3.1. Analiza e të dhënave të fituara përmes të rinjve

Për nevojat e hulumtimit në lidhje me Strategjinë, u hartua një mostër e shtresuar e kuotave. Për këtë qëllim, u përdorën të dhënat zyrtare për përllogaritjet e popullsisë, të publikuara në faqen e internetit të ESHS-ë. Madhësia e mostrës u llogarit sipas një formule (me gabimin marginal 3% dhe nivelin e besimit 95%).

Mostra e të rinjve përfshinte 1851 të rinj të moshës 15 deri në 29 vjeç, nga të cilët 56.3% ishin femra dhe 42.7% meshkuj, me një moshë mesatare 23.12 vjeç ($M=23.12$, $SD=1.17$). Sipas një numri të madh të hulumtimeve, personat me nivel më të lartë arsimimi dhe gratë janë më të gatshme të marrin pjesë në hulumtime në internet, prandaj dallimi i madh në përqindjen midis pjesëmarrësve meshkuj dhe femra në hulumtim [4]. Nga numri i përgjithshëm i të rinjve, 14% deklaruan se ballafaqohen me një problem shëndetësor ose paaftësi, siç janë çrregullimet në zhvillim, problemet e shëndetit mendor, ankthi dhe depresioni, ndërsa 18% e fëmijëve deklaruan se kishin alergji. Më shumë se 85% e tyre deklaruan se vijnë nga familje me dy prindër, 5% nga familje të divorcuara dhe më pak se 2% nga prindër që jetojnë në bashkësi jashtëmartesore ose janë prindër të vetëm. Për më tepër, 72% e të rinjve deklaruan se jetojnë në një mjedis urban dhe 72% theksuan se prindërit e tyre janë të punësuar. Megjithatë, një numër i konsiderueshëm i të rinjve (14.5%) jetojnë në familje ku të dy prindërit janë të papunë.

[3] Enti Shtetëror i Statistikës. (2021). Regjistrimi i popullsisë, familjeve dhe banesave në Republikën e Maqedonisë së Veriut - grupi i parë i të dhënave.

[4] Smith, G. (2008). Does gender influence online survey participation?: A record-linkage analysis of university faculty online survey response behavior. ERIC document reproduction service no. ED 501717.

Popullsia e re e mbuluar nga Studimi është e moshës 15 deri në 29 vjeç, dhe aktualisht përbëhet nga një grup gjeneratash, i njohur në të gjithë botën si Gjenerata M. Këta të rinj, përveç që ishin dëshmitarë të ndryshimeve dhe zhvillimeve dinamike në nivel global (zhvillimi i shpejtë i teknologjisë dhe përdorimi i gjerë i internetit, ndryshimet klimatike dhe fatkeqësitë natyrore, sulmet dhe luftërat terroriste, kriza ekonomike), ishin drejtpërdrejt ose tërthorazi pjesë e zhvillimeve të trazuara politike dhe sociale në Republikën e Maqedonisë së Veriut, veçanërisht në periudhën e kaluar, siç janë: kriza politike, zhvillimet në lidhje me dukuritë negative shoqërore në dekadat e fundit, protestat studentore, Revolucioni Iarman [5]. Përveç ndikimit në proceset demokratike në vend, ngjarje të tilla padyshim kanë ndikuar në shkallë të ndryshme në qëndrime të caktuara të të rinjve.

Ajo që na tregojnë të dhënat është se nëna është figura dominuese tek e cila 50% e të rinjve shumë shpesh i drejtohen për mbështetje, ndryshe nga babai që është i dyti, dhe më pas vijnë miqtë. Institucionet shtetërore shumë rrallë perceptohen si një vend ku të rinjtë drejtohen për ndihmë.

Deri në 64% e të rinjve, në muajin e kaluar, kishin mosmarrëveshje me prindërit e tyre, kryesisht për shkak të shkollës (34%), mediave sociale (17%), financave (15%), marrëdhënieve familjare (12%). 40% e fëmijëve theksojnë se forma më e zakonshme e konfrontimit me prindërit është biseda, por ende përdoren metoda disiplinore si heqja e objekteve, injorimi, nënçmimi dhe madje edhe shuplakat, gjë që korrespondon me përgjigjet e prindërve. Ajo që është alarmante është se vetëm 4.8% e të rinjve kaluan aq kohë cilësore me prindërit e tyre sa donin, ndërsa 30% e të rinjve nuk kanë kaluar asnjë kohë cilësore me prindërit e tyre gjatë muajit të kaluar.

Të dhënat e marra nga pyetësi na japin një pasqyrë të plotë të grupit të synuar, faktorëve të rrezikut, si dhe problemeve më të zakonshme me të cilat përballen këta të rinj. Frika më e madhe me të cilën përballen 40% e të rinjve është vetmia, frika nga refuzimi (33%), izolimi nga miqtë (27%). Për më tepër, një nga problemet më të zakonshme me të cilat përballen këta të rinj lidhet me shëndetin dhe mungesën e kujdesit adekuat shëndetësor (26%).

Nga ana tjetër, përgjigjet e drejtpërdrejta të të rinjve japin një pasqyrë edhe më të qartë të perceptimit të tyre dhe mënyrës se si ata e përjetojnë jetën e përditshme. Një tregues paralajmërues është se 15% e të rinjve donin të largoheshin nga vendi ku jetojnë tani për disa arsye siç janë mungesa e mbështetjes nga prindërit, ekspozimi ndaj dhunës emocionale, detyrimi i punës së detyruar dhe më shumë.

Përveç kësaj, ajo që na interesonte në këtë analizë ishte cilësia e jetës dhe vetë-kujdesi. Ajo që është e rëndësishme është që një pjesë e madhe e të rinjve të ndjehen të dashur dhe të shëndetshëm (68%). Por ende, brenda mesatares, ka të rinj që ndihen të trishtuar, të stresuar dhe të padisponueshëm.

[5] <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/15292.pdf>

Ajo që është alarmante është se kur ndihen të trishtuar ose të mërzhitur, vetëm gjysma e të rinjve flasin me dikë për ndjenjat e tyre dhe 36% nuk kanë me kë të flasin.

Ajo që është ende një tregues pozitiv është se të rinjtë në përgjithësi ndihen të sigurt, më të sigurt në shtëpi, dhe më pak të sigurt në internet.

Ajo që lind nga pyetjet shtesë të hapura që të rinjtë iu përgjigjën si sfidë është si më poshtë: shumë për të mësuar dhe pa kohë të lirë për të luajtur; transporti i pamjaftueshëm në shkollë; nevoja për udhëzime shtesë për lëndë të caktuara brenda shkollës, për të kursyer buxhetin vendas në kohë krize; mbështetje më e madhe për kategoritë më të rrezikuara të të rinjve, etj.

Për më tepër, të dhënat në këtë Analizë na tregojnë se:

- 89% e të rinjve kanë qasje në internet.
- Gjithsej 62% e të rinjve janë të ekspozuar ndaj disa rreziqeve në internet.
- 37% e të rinjve përjetuan dhunë digjitale
- Gjithsej 22% e të rinjve kanë parë ose dëgjuar se bashkëmoshatarët e tyre vuajnë nga dhuna digjitale.

Ajo që na interesonte gjithashtu ishte se çfarë bëjnë të rinjtë kur ekspozohen ndaj dhunës digjitale?

- Bisedojnë me një mik (15%).
- Bisedojnë me prindërit (22%)
- Bisedojnë me person të rritur nga shkolla (mësimdhënës, psikolog, pedagog, etj.) (11%)
- Përpiqen të flasin me personin që ka kryer dhunë (2%)
- Nuk bëjnë asgjë (4%)
- Përpiqen t'ia kthejnë me të njëjtën masë (3%)
- Diçka tjetër (6%).

Gjatë shqyrtimit të përvojave të të rinjve, ishte jashtëzakonisht e rëndësishme për ne të kapnim ndikimin indirekt, atë që ndodh përmes dëshmisë së përvojave të të afërmeve. Mjedisi në të cilin rriten të rinjtë është burim i ndjenjës së sigurisë, ngrohtësisë, mbështetjes. Prandaj, nuk është për t'u habitur që çdo ngjarje që ndikon në nivele të ndryshme të mjedisit të të rinjve, siç është familja ose shkolla, mund të ndikojë indirekt në mirëqenien psikologjike të fëmijës, si dhe të dëmtojë ose forcojë elasticitetin e tij. Të dhënat e marra në këtë mënyrë tregojnë se shumica e të rinjve preken nga pandemia në një farë mënyre, qoftë përmes përvojave të tyre ose përvojave të të dashurve. Të dhënat e marra treguan se 1 në 10 të rinj (9%) kishin ankth të madh dhe / ose simptoma depresive, të cilat tejkalojnë nivelin e përvojave të pakëndshme emocionale që do të konsideroheshin të pritshme për moshën. Çdo i ri i shtatë (15%) përjeton një nivel të konsiderueshëm të simptomave të stresit post-traumatik, domethënë, ndryshime në emocionalitetin dhe sjelljen që ndodhin si rezultat i një përvoje që mund të përshkruhet si traumatike. Sa i përket pranisë së këtyre ndryshimeve, nuk u gjet asnjë ndryshim i rëndësishëm midis fëmijëve në shkollat fillore dhe të mesme, por rezultoi se vajzat janë në rrezik më të lartë, domethënë më shpesh sesa djemtë tregojnë nivele të larta ankthi dhe / ose depresioni dhe stresi post-traumatik.

Nëse shikojmë përvojat e të rinjve në nivelin e përvojave individuale, mund të shohim se numrat po rriten ndjeshëm, domethënë që shumica e të rinjve i ndejnë ndryshimet në funksionimin psikologjik në një masë më të madhe ose më të vogël. Në suazat e përvojave që i përkasin rrethit të reaksioneve të stresit post-traumatik, shohim se gjysma e fëmijëve e kanë përjetuar atë të paktën në një moment.

- vështirësi në përqendrim (56%)
- shqetësim në kujtesën e një ngjarjeje stresuese (51%)
- ndjeshmëria emocionale/ ndrojtja (51)
- përmbajtje imponuese (49%)
- shmangie e kujtimeve dhe ndjenjave të pakëndshme (44%)

Për më tepër, duke parë ankthin dhe depresionin, shohim se shqetësimet e të rinjve janë rritur gjatë kësaj periudhe. Deri në tre nga katër të rinj në vitin e kaluar përjetuan një frikë të dështimit (74%) dhe 60% ankth në situata sociale. Në pothuajse gjysmën e të rinjve gjithashtu u vërejtën:

- ndjenja trishtimi dhe boshllëku (48%)
- brengosje për sigurinë e anëtarëve të familjes (47%)
- frika për të mbetur vetëm në shtëpi (39%)

3.2. Analiza e të dhënave të marra nga intervistat me palët e interesuara përkatëse

Qeveria e Maqedonisë njohu rëndësinë e shëndetit mendor dhe ndërmori hapa për të përmirësuar shërbimet e shëndetit mendor në vend. Ministria e Shëndetësisë dhe Ministria për Punë dhe Politikë Sociale janë dy organet kryesore qeveritare përgjegjëse për shëndetin mendor në Maqedoni.

Ministria e Shëndetësisë është përgjegjëse për ofrimin e kujdesit dhe shërbimeve të shëndetit mendor për popullatën. Ministria ka ngritur disa qendra të shëndetit mendor në të gjithë vendin dhe ka rritur fondet për shërbimet e shëndetit mendor në vitet e fundit. Ministria gjithashtu ka hartuar një strategji kombëtare të shëndetit mendor 2018-2025, e cila synon të përmirësojë qasjen në kujdesin e shëndetit mendor dhe të zvogëlojë stigmën rreth sëmundjes mendore.

Ministria për Punë dhe Politikë Sociale është përgjegjëse për zhvillimin e politikave në lidhje me mbrojtjen sociale, përfshirë shëndetin mendor. Ministria u përfshi në iniciativa që synojnë përmirësimin e kujdesit për shëndetin mendor për popullatat në rrezik, përfshirë fëmijët dhe të rinjtë. Përveç kësaj, Ministria bëri thirrje për rritje të fondeve për shërbimet e shëndetit mendor dhe punoi për të rritur ndërgjegjësimin për problemet e shëndetit mendor në vend.

Në përgjithësi, Qeveria e Maqedonisë njohu rëndësinë e shëndetit mendor dhe ndërmori hapa për të përmirësuar shërbimet e shëndetit mendor në vend. Ndërsa ka ende shumë punë për të bërë për të përmirësuar qasjen në kujdesin e shëndetit mendor dhe për të zvogëluar stigmën, përpjekjet e qeverisë përfaqësojnë një hap të rëndësishëm përpara në adresimin e problemeve të shëndetit mendor në vend.

Ministria e Shëndetësisë dhe Ministria për Punë dhe Politikë Sociale në Maqedoni bënë disa rekomandime në lidhje me shëndetin mendor. Ja disa shembuj:

- **Përmirësimi i qasjes në shërbimet e shëndetit mendor:** Ministritë rekomanduan përmirësimin e qasjes në shërbimet e shëndetit mendor duke rritur numrin e profesionistëve të shëndetit mendor dhe qendrave të shëndetit mendor në vend.
- **Reduktimi i stigmës rreth sëmundjes mendore:** Ministritë rekomanduan fillimin e fushatave për të zvogëluar stigmën dhe diskriminimin në lidhje me sëmundjen mendore. Kjo mund të përfshijë fushatat e ndërgjegjësimit publik, programet arsimore dhe fushatat mediatike.
- **Forcimi i politikave dhe legjislacionit për shëndetin mendor:** Ministritë rekomanduan forcimin e politikave dhe legjislacionit për shëndetin mendor në vend. Kjo mund të përfshijë zhvillimin e një strategjie kombëtare të shëndetit mendor, zbatimin e politikave të shëndetit mendor dhe përmirësimin e kuadrit ligjor në lidhje me shëndetin mendor.
- **Forcimi i mbështetjes për popullatat e rrezikuara:** Ministritë rekomanduan ofrimin e mbështetjes së zgjeruar për popullatat e rrezikuara, të tilla si fëmijët dhe të rinjtë, të moshuarit dhe personat me aftësi të kufizuara. Kjo mund të përfshijë shërbime dhe programe të specializuara të shëndetit mendor që adresojnë nevojat unike të këtyre popullatave.
- **Rritja e fondeve për shërbimet e shëndetit mendor:** Ministritë rekomanduan rritjen e fondeve për shërbimet e shëndetit mendor në vend. Kjo mund të përfshijë shpërndarjen e më shumë burimeve për qendrat e shëndetit mendor dhe profesionistët e shëndetit mendor, si dhe rritjen e mjeteve për kërkime dhe fushatave për ndërgjegjësimin publik.

4. KUADRI STRATEGJIK

4.1. Vizioni për zhvillimin e fushave

Vizioni i Strategjisë Nacioanle është promovimi dhe afirmimi i mirëqenies mendore, parandalimi dhe minimizimi i sëmundjeve mendore dhe sigurimi i qasjes në kujdes shëndetësor mendor me cilësi të lartë për të gjithë.

Qëllimet më të rëndësishme janë:

- Rritja e ndërgjegjësimit për çështjet e shëndetit mendor tek të rinjtë dhe zvogëlimi i stigmës rreth shëndetit mendor.
- Të përmirësohet qasja në shërbimet e shëndetit mendor për të rinjtë, duke përfshirë zhvillimin e shërbimeve të bazuara në komunitet.
- Të promovohet ndërhyrja e hershme dhe parandalimi i problemeve të shëndetit mendor, nëpërmjet zbatimit të ndërhyrjeve dhe programeve të bazuara në prova.
- Të sigurohen që shërbimet e shëndetit mendor të jenë me cilësi të lartë dhe të ndjeshme nga pikëpamja kulturore dhe të arritshme për të gjithë të rinjtë, pavarësisht nga statusi i tyre socio-ekonomik ose vendndodhja gjeografike.

- Të nxitet bashkëpunimi midis sektorëve të ndryshëm, përfshirë shëndetësinë, arsimin dhe shërbimet sociale, për t'iu përgjigjur përcaktuesve kompleksë socialë të shëndetit mendor të të rinjve.

Në përgjithësi, misioni dhe vizioni i Strategjisë Nacionale për Shëndetin Mendor të të Rinjve në Maqedoninë e Veriut synon të adresojë sfidat dhe çështjet aktuale që kanë të bëjnë me shëndetin mendor të të rinjve dhe të promovojë një qasje gjithëpërfshirëse, të integruar dhe të bazuar në prova për promovimin, parandalimin dhe avancimin e shëndetit dhe mirëqenies mendore të të rinjve.

Janë identifikuar tre qëllime kryesore për arritjen e vizionit:

Qëllimi 1: Promovimi i rëndësisë së shëndetit mendor dhe mirëqenies tek të rinjtë.

- 1.1. Zbatimi i fushatave dhe programeve arsimore për promovimin e shëndetit mendor në shkolla dhe komunitete për të rritur ndërgjegjësimin dhe për të zvogëluar stigmën rreth shëndetit mendor.
- 1.2. Ofrimi i trajnimit dhe mbështetjes për prindërit, kujdestarët dhe profesionistët që u shërbejnë të rinjve për të promovuar shëndetin mendor dhe mirëqenien pozitive tek të rinjtë.
- 1.3. Zhvillimi dhe zbatimi i programeve të bazuara në dëshmi që promovojnë qëndrueshmërinë dhe mirëqenien mendore tek të rinjtë.
- 1.4. Zhvillimi i një sistemi të përshtatshëm për bashkëpunim ndërmjet Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës, Ministrisë së Punës dhe Politikës Sociale dhe Ministrisë së Shëndetësisë me qëllim mbulimin e kësaj teme në të gjitha nivelet e arsimit. Mbrojtja sociale dhe shëndetësia.

Qëllimi 2: Zvogëlimi i rreziqeve që lidhen me shëndetin mendor të të rinjve.

- 2.1. Zhvillimi dhe zbatimi i programeve parandaluese të bazuara në prova që adresojnë faktorët e rrezikut të identifikuar për problemet e shëndetit mendor tek të rinjtë, siç janë izolimi social, dhuna, ngacmimi dhe abuzimi me substancat.
- 2.2. Ofrimi i shërbimeve të identifikimit dhe ndërhyrjes së hershme për të rinjtë e ekspozuar ndaj rreziqeve të shëndetit mendor.
- 2.3. Bashkëpunoni me shkollat, organizatat e komunitetit dhe ofruesit e shërbimeve shëndetësore për të krijuar një qasje të koordinuar dhe gjithëpërfshirëse për promovimin dhe parandalimin e shëndetit mendor.
- 2.4. Ofrimi i shërbimeve të shëndetit mendor falas për të rinjtë në rrezik social, nëpërmjet sistemit të mbrojtjes sociale.

Qëllimi 3: Zhvillimi dhe zbatimi i shërbimeve të qasshme dhe me cilësi të lartë për shëndetin mendor për të rinjtë.

- 3.1. Promovimi i qasjes në shërbimet e shëndetit mendor për të rinjtë në të gjitha rajonet e Maqedonisë së Veriut, duke përfshirë zhvillimin e shërbimeve të reja të bazuara në komunitet dhe shërbime digjitale dhe shërbime online që do të ndikojnë drejtpërdrejt si në përmirësimin e edukimit psikologjik, ashtu edhe në stigmën.

3.2. Krijimi i shërbimeve për shëndetin mendor të bazuara në prova, të ndjeshme nga ana kulturore dhe të përshtatshme për moshën, të cilat janë të arritshme për të gjithë të rinjtë, pavarësisht nga statusi i tyre socio-ekonomik ose vendndodhja gjeografike.

3.3. Forcimi i stafit profesional për shëndet mendor në Maqedoninë e Veriut duke ofruar trajnim, edukim të vazhdueshëm dhe mbështetje për profesionistët e shëndetit mendor që punojnë me të rinjtë.

3.4. Zhvillimi i burimeve për vetë-mbështetje dhe vetë-edukimit, lehtësisht të kuptueshme, të lexueshme, të adaptueshme për të rinjtë, të qasshme në gjuhën e tyre amtare.

Këto qëllime dhe objektiva synojnë të adresojnë sfidat dhe çështjet aktuale që lidhen me shëndetin mendor të të rinjve në Maqedoninë e Veriut dhe të ofrojnë një qasje gjithëpërfshirëse dhe të integruar për promovimin e shëndetit mendor, parandalimin e problemeve të shëndetit mendor dhe ofrimin e shërbimeve të arritshme dhe me cilësi të lartë për shëndetin mendor të të rinjve.

4.2. Parimet udhëzuese

Të gjithë të rinjtë duhet të kenë qasje në shërbime universale, parandaluese dhe për ndërhyrje të hershme. Republika e Maqedonisë së Veriut është e përkushtuar në punën e saj parandaluese universale me të rinjtë. Dispozita është kryer nga një gamë e gjerë e shërbimeve dhe organizatave, të angazhuara ndaj parimeve të mëposhtme:

- **Qasja holistike:** Miratimi i një qasjeje holistike për shëndetin mendor të të rinjve që njeh ndërlidhjen e mirëqenies fizike, emocionale dhe sociale, duke adresuar dimensionet e shumta të jetës së të rinjve.
- **Ndërhyrjet e bazuara në prova:** Strategjia e bazuar në prova të forta shkencore dhe praktikat më të mira në fushën e shëndetit mendor të të rinjve, siguron që ndërhyrjet dhe politikat të mbështeten me hulumtime dhe të kenë demonstruar efektivitet.
- **Rritja e njohurive dhe aftësive të të rinjve:** Mundësimi i të rinjve për të marrë pjesë në mënyrë aktive në hartimin, zbatimin dhe vlerësimin e iniciativave të shëndetit mendor siguron që zëri i tyre të dëgjohet dhe perspektivat e tyre të merren parasysh.
- **Barazia dhe qasja:** Prioritizimi i barazisë dhe qasjes në shërbimet e shëndetit mendor, njohja dhe adresimi i nevojave dhe sfidave unike me të cilat përballen popullatat e reja të marginalizuara dhe të rrezikuara, duke përfshirë ato nga prejardhje me të ardhura të ulëta, zonat rurale, komunitetet pakicë dhe personat me aftësi të kufizuara.
- **Parandalimi dhe ndërhyrja e hershme:** Vendosja e një theksi të fortë në strategjitë e parandalimit dhe ndërhyrjes së hershme, në mënyrë që të identifikohen problemet e shëndetit mendor në një fazë të hershme dhe të sigurohet mbështetje dhe burime adekuate për të parandaluar përshkallëzimin e problemeve.
- **Partneritetet bashkëpunuese:** Nxitja e bashkëpunimit dhe partneriteteve midis aktorëve të ndryshëm, duke përfshirë agjencitë qeveritare, organizatat joqeveritare, shkollat, ofruesit e shërbimeve shëndetësore dhe organizatat në komunitet, për të siguruar një qasje të koordinuar dhe të integruar për shëndetin mendor të të rinjve.

- **Reduktimi i stigmës:** Puna në drejtim të zvogëlimit të stigmës dhe diskriminimin në lidhje me çështjet e shëndetit mendor, duke promovuar mirëkuptimin, empatinë dhe pranimin në shoqëri dhe krijimin e një mjedisi ku të rinjtë ndihen të lirë të kërkojnë ndihmë dhe mbështetje.
- **Ndjeshmëria kulturore:** Njohja dhe respektimi i prejardhjeve dhe besimeve të ndryshme kulturore të të rinjve në Maqedoninë e Veriut, duke siguruar që shërbimet dhe ndërhyrjet për shëndetin mendor të jenë të ndjeshme nga ana kulturore dhe të përshtatura për të përmbushur nevojat e tyre specifike.
- **Vazhdimi i kujdesit:** Krijimi i një vazhdimësie të kujdesit për shëndetin mendor të të rinjve, duke filluar nga parandalimi dhe ndërhyrja e hershme deri te trajtimi i specializuar dhe mbështetja e vazhdueshme, me tranzicion të qetë midis niveleve të ndryshme të kujdesit.
- **Monitorimi dhe evaluimi:** Zbatimi i mekanizmave të fuqishëm të monitorimit dhe evaluimit për të vlerësuar ndikimin dhe efektivitetin e strategjisë, duke përdorur të dhëna për të informuar vendimmarrjen, për të bërë rregullimet e nevojshme dhe për të përmirësuar vazhdimisht shërbimet dhe ndërhyrjet për shëndetin mendor të të rinjve.

Këto parime udhëzuese paraqesin një busull morale për ndryshim dhe udhëzues në zbatimin e ardhshëm të konceptit të forcimit të shëndetit mendor të të rinjve në nivel kombëtar dhe lokal, si dhe krijimin e një mjedisi zhvillimor ku fëmijët mund të gëzojnë në mënyrë cilësore të gjitha të drejtat e tyre.

4.3. Fushat prioritare, qëllimet e përgjithshme dhe të veçanta

Strategjia 2024-2026 tregon nevojën për një qasje të dyanshme për të përfshirë situatën e të rinjve në rrjedhën kryesore – në politikat, programet, sektorët përkatës, në nivel kombëtar dhe lokal, por në të njëjtën kohë tregon nevojën për të ndërmarrë veprime konkrete dhe të përqendruara për të forcuar shëndetin e tyre mendor.

Për të arritur këtë, është i nevojshëm bashkëpunimi dhe rrjetëzimi, si dhe ndikimi që të gjithë aktorët kryesorë në nivel social, partnerët, bashkëpunëtorët të qeverisen nga të njëjtat standarde, ku është e nevojshme të përdoren të gjitha mundësitë për të arritur ndryshime pozitive, përfshirë marrëdhëniet strategjike të shtetit me partnerët bilateral dhe multilateral, si dhe zhvillimin e qeverisë dhe aktivitetet diplomatike.

Qëllimet e përgjithshme:

Qëllimi. 1 Parandalimi dhe ndërhyrja e hershme:

- Zbatimi i programeve për promovimin e shëndetit mendor të bazuara në prova në shkolla, duke u përqëndruar në ndërtimin e qëndrueshmërisë, përbalimin e aftësive dhe menaxhimin e stresit.
- Krijimi dhe zbatimi i fushatave ndërgjegjësuese që synojnë prindërit, mësuesit dhe anëtarët e komunitetit për të avancuar edukimin psikologjik, njohuritë për shëndetin mendor, aftësitë për të njohur shenjat e hershme të problemeve të shëndetit mendor.
- Krijimi i një sistemi për identifikimin dhe ndërhyrjen e hershme në shkolla dhe kujdesin shëndetësor parësor.

Qëllimi 2. Qasja në shërbime të integruara për shëndetin mendor:

- Rritja e qasjes së shërbimeve për shëndetin mendor për të rinjtë duke zgjeruar rrjetin e shërbimeve për shëndet mendor të përshtatshme për të rinjtë.
- Zhvillimi i një sistemi bashkëpunimi midis sektorëve arsimorë, socialë dhe shëndetësorë.
- Promovimi i integritit midis shërbimeve të shëndetit mendor dhe sektorëve të tjerë përkatës, siç janë arsimi, shërbimet sociale dhe mbështetja për punësim.

Qëllimi 3. Edukimi dhe ndërgjegjësimi për shëndetin mendor:

- Zhvillimi dhe zbatimi i programeve gjithëpërfshirëse për edukim për shëndetin mendor në shkolla, kolegje dhe universitete për të promovuar ndërgjegjësimin, për të zvogëluar stigmën dhe për të siguruar informacione mbi burimet e shëndetit mendor.
- Realizimi i programeve dhe fushatave për informimin e komunitetit për të shpërndarë informacion të saktë në lidhje me shëndetin mendor dhe shërbimet mbështetëse të disponueshme.
- Përfshirja e mediave dhe platformave të mediave sociale për të rritur ndërgjegjësimin dhe për të promovuar narrativa pozitive rreth shëndetit mendor të të rinjve.

Elementeve specifike

Qëllimi 1. Intervenim i hershëm për çrregullimet mendore:

- Krijimi i programeve të specializuara për ndërhyrje të hershme për çrregullimet e zakonshme mendore, të tilla si ankthi dhe depresioni, duke synuar të rinjtë
- Trajnimi i ofruesve të mbrojtjes shëndetësore për identifikimin e hershëm, vlerësimin dhe ndërhyrjet e bazuara në prova për çrregullimet mendore tek të rinjtë.
- Përmirësimi i bashkëpunimit midis shërbimeve të shëndetit mendor, shkollave dhe organizatave të komunitetit për të siguruar qasje në kohë në ndërhyrjet e duhura.

Qëllimi 2. Parandalimi dhe trajtimi i abuzimit me substancat:

- Zbatimi i programeve të synuara për parandalim të keqpërdorimit të substancave në shkolla, duke u përqëndruar në faktorët e rrezikut, strategjitë për zvogëlimin e dëmeve dhe mekanizma për përballje të shëndetshme.
- Zhvillimi i programeve të specializuara për trajtimin e të rinjve me probleme me keqpërdorimin e substancave, përfshirja e ndërhyrjeve të bazuara në prova dhe ofrimi i mbështetjes gjithëpërfshirëse.
- Forcimi i bashkëpunimit me qendrat e trajtimit të varësisë, organizatat e komunitetit dhe grupet e mbështetjes së bashkëmoshatarëve për të siguruar vazhdimësinë e kujdesit për të rinjtë me çrregullime të përdorimit të substancave.

Qëllimi 3. Shëndeti mendor digjital:

- Zhvillimi dhe promovimi i mjeteve digjitale të shëndetit mendor, siç janë aplikacionet mobile dhe platformat online, për krijimin e burimeve lehtësisht të disponueshme, module për vetë-ndihmë dhe rrjete virtuale për mbështetjen e të rinjve.
- Sigurimi i privatësisë, siguri dhe efektivitetit të bazuar në prova të ndërhyrjeve digjitale për shëndet mendor përmes rregullimit dhe masave të sigurimit të cilësisë.
- Trajnimi i punëtorëve shëndetësorë për të përdorur në mënyrë efektive mjetet digjitale për shëndet mendor dhe për t'i integruar ato në modelet ekzistuese të ofrimit të shërbimeve.

Qëllimi 4. Parandalimi i dhunës:

- Zhvillimi i një strategjie kombëtare për parandalimin e dhunës që synon të rinjtë, duke përfshirë fushatat e ndërgjegjësimit, trajnimin e rojeve dhe shërbimet e ndihmës.
- Forcimi i kapacitetit të shërbimeve të shëndetit mendor për të identifikuar dhe menaxhuar rrezikun e llojeve të ndryshme të dhunës, duke përfshirë trajnimin e profesionistëve shëndetësorë dhe përmirësimin e protokolleve për intervenim në krizë.
- Inkurajimi i bashkëpunimit me palët e interesuara përkatëse, duke përfshirë shkollat, organizatat e komunitetit dhe profesionistët e shëndetit mendor, për të krijuar një rrjet gjithëpërfshirës për parandalimin e dhunës.

Këto politika janë krijuar për të kontribuar në arritjen e qëllimeve të përgjithshme, të tilla si parandalimi, qasja dhe ndërgjegjësimi, si dhe qëllimet specifike që lidhen me fusha specifike të fokusit, si parandalimi i vetëvrasjeve, ndërhyrja e hershme, abuzimi i substancave dhe shëndeti mendor digjital. Duke zbatuar këto masa, strategjia synon të përmirësojë rezultatet e përgjithshme të shëndetit mendor dhe mirëqenies së të rinjve në Maqedoninë e Veriut.

Rekomandimet kryesore

Ministria e Arsimit:

- Organizimi i arsimit gjithëpërfshirës për shëndet mendor në programet shkollore, duke mbuluar tema të tilla si mirëqenia emocionale, menaxhimi i stresit dhe sjellja për kërkimin e ndihmës.
- Ofrimi i mundësive të zhvillimit profesional për mësuesit në aspekte të ndryshme për shëndetin mendor, identifikimi i hershëm i problemeve, përmirësimi i aftësive për të njohur dhe adresuar rreziqet dhe simptomat e shëndetit mendor të rrezikuar dhe mjediset mbështetëse në klasë.
- Vendosja e bashkëpunimit të qëndrueshëm me profesionistët e shëndetit mendor në mënyrë që të krijohen sisteme dhe shërbime të rregullta këshilluese, dhe një qasje gjithëpërfshirëse dhe bashkëpunim për të rinjtë që kanë nevojë për mbështetje plotësuese.
- Promovimi i një klime pozitive shkollore që i jep përparësi shëndetit dhe mirëqenies mendore, duke përfshirë iniciativa kundër llojeve të ndryshme të dhunës ose ngacmimit dhe programe për mbështetjen e bashkëmoshatarëve.

Ministria e Shëndetësisë:

- Rritja e burimeve për shërbimet e shëndetit mendor të të rinjve, duke përfshirë qendrat e specializuara të shëndetit mendor, programet për ndërhyrje të hershme dhe mbështetjen e komunitetit.
- Trajnim i rregullt për profesionistët shëndetësorë, përfshirë ofruesit e mbrojtjes shëndetësore parësore, për identifikimin, vlerësimin dhe menaxhimin me problemet me shëndetin mendor të të rinjve.
- Miratimi dhe zbatimi i rregulloreve për të siguruar cilësinë dhe disponueshmërinë e shërbimeve të shëndetit mendor për të rinjtë, duke përfshirë standardet e privatësisë dhe konfidencialitetit.
- Udhëheqja për krijimin e një sistemi bashkëpunimi midis shërbimeve të shëndetit mendor, shkollave, shërbimeve sociale dhe organizatave të komunitetit për të krijuar vazhdimësinë e kujdesit dhe të jepen udhëzime të qarta për qasje dhe veprim të përbashkët.

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale:

- Zhvillimi dhe zbatimi i programeve që adresojnë nevojat e shëndetit mendor të popullatave të reja të cenueshme, si ato në familjet përkujdesëse, shtëpi grupi, institucione ndëshkuese për të rinjtë, ose që përballen me probleme ekzistenciale dhe rreziqe të tjera sociale.
- Promovimi i politikave mbështetëse dhe gjithëpërfshirëse në vendet e punës, duke përfshirë trajnim për aftësi sociale, trajnimin për ndërgjegjësim për shëndetin mendor për punëdhënësit dhe programe për ndihmë për të punësuarit.
- Krijimi i programeve për trajnim profesional dhe aftësi jetësore që mbështesin kalimin në moshën e rritur dhe pajisin të rinjtë me mjetet për të ndërtuar qëndrueshmëri, për të krijuar mundësi për angazhime pune fleksibël.
- Forcimi i sistemeve për mbështetje sociale për të rinjtë, duke përfshirë ndihmën financiare, mbështetjen për strehim dhe qasjen në burimet e komunitetit.

Organizatave rinore:

- Bashkëpunoni me agjencitë qeveritare, ofruesit e kujdesit shëndetësor dhe institucionet arsimore për të rritur ndërgjegjësimin për shëndetin mendor të të rinjve dhe për të krijuar dhe zbatuar politika dhe shërbime efektive.
- Krijimi i programeve për mbështetjen e bashkëmoshatarëve, punëtori dhe aktivitete për të promovuar shëndetin mendor pozitiv, qëndrueshmëri psikologjike dhe përmirësim të aftësive sociale të të rinjve.
- Sigurimi i trajnimit dhe burimeve për udhëheqësit e rinj dhe vullnetarët për të njohur shenjat e problemeve të shëndetit mendor dhe për të përmirësuar mbështetjen dhe referimet në përputhje me rrethanat.
- Krijimi i hapësirave të sigurt dhe gjithëpërfshirëse për të rinjtë që të shprehen, të ndajnë përvojat dhe të kenë qasje në burimet që lidhen me shëndetin mendor.

5. KORNIZA E MONITORIMIT, VLERËSIMIT DHE RAPORTIMIT

Monitorimi (monitorimi) dhe evaluimi (vlerësimi) i politikave publike konsiderohen dy procese të lidhura ndërmjet vete, paralele dhe shumë shpesh të ndërlidhura. Dallimi midis tyre, në nivel konceptual dhe nga pikëpamja e zbatueshmërisë, bëhet në bazë të kriterëve se kur zbatohen dhe cili është qëllimi i analizës. Kështu, dallimi më i thjeshtë midis dy koncepteve do të ishte se monitorimi (monitorimi) i politikave publike zbatohet gjatë implementimit ose pas përfundimit të zbatimit të politikave, dhe objekti i analizës me monitorimin është vetë procesi, domethënë si zhvillohet dhe nëse ndjek kriteret dhe rregullat e paracaktuara. Nga ana tjetër, evaluimi (vlerësimi) bëhet para fillimit ose pas përfundimit të zbatimit të politikës publike.

Objekti i analizës këtu nuk është vetë procesi i zbatimit, por rezultatet e arritura me Strategjinë Nacionale për Shëndetin Mendor të të Rinjve. Përkatësisht, thënë thjesht, evaluimi duhet të na japë një përgjigje në pyetjen nëse dhe në çfarë mase Strategjia ka përmirësuar një situatë ose ka zgjidhur një problem, në drejtim të mos zbatimit të ndonjë politike publike.

Në këtë drejtim, është e rëndësishme të ndiqen treguesit fillestarë (bazë) që do të krahasohen me treguesit pas zbatimit të Strategjisë. Evaluimi i referohet një vlerësimi sistematik të hartimit, zbatimit dhe rezultateve dhe objektivave të Strategjisë duke mbledhur informacione të besueshme dhe të dobishme me qëllim përcaktimin e vlerës ose rëndësisë së politikave publike të ndërmarra për palët e interesuara. Nëse marrim parasysh procesin e vlerësimit përmes elementeve që përmban, atëherë veçoritë e mëposhtme mund të dallohen dhe kontrollohen në formën e një tablele:

- Siguron njohuri për objektivat që duhet të arrijnë politikën, domethënë, përkatësisht i përgjigjet pyetjeve se çfarë ndryshimi duam të bëjmë? Dhe çfarë ndikimi arrihet përmes zbatimit të tyre?
- Bëhet vlerësim i progresit kundrejt qëllimeve të përcaktuara.
- Bëhet vlerësimi i strategjisë me të cilën zbatohet politika publike, për sa i përket efektivitetit dhe efikasitetit të saj, por edhe për sa i përket monitorimit dhe arritjes së qëllimeve të përcaktuara.
- Gjithashtu bëhet vlerësim i shpenzimeve (fiskale dhe jo fiskale) për zbatimin, përkatësisht nëse shpenzimet justifikojnë arritjen e qëllimeve dhe në çfarë mënyre.
- Vlerësimi i qëndrueshmërisë së politikave publike

5.1. Mjeti për monitorimin, vlerësimin dhe raportimin e mbledhjes së të dhënave

Zgjedhja e mjeteve të mbledhjes së të dhënave do të varet nga natyra e pyetjeve të hulumtimit, lloji i informacionit të kërkuar, niveli i saktësisë së informacionit të kërkuar, karakteristikat e popullatës së synuar, koha dhe paratë (intervista personale, intervista dhe e-mail).

Në përgjithësi, ka tre grupe faktorësh që ndikojnë në zgjedhjen e mënyrës së mbledhjes së informacionit: çmimi i kostos, sasia dhe lloji i burimeve të kërkuara, afati kohor, i cili kontrollon mbledhjen e të dhënave, sasia e të dhënave që mbledhen, cilësia e pritshme dhe efikasiteti statistikor.

Pasi të mblidhen të gjitha të dhënat, analisti do të duhet t'i mbledhë dhe analizojë ato për të plotësuar tabelën me rezultatet për rishikim të brendshëm dhe raportim të jashtëm.

Plani i monitorimit dhe vlerësimit duhet të përfshijë gjithashtu një seksion që detajon se cilat të dhëna do të analizohen dhe si do të paraqiten rezultatet. A duhet që ekipi hulumtues të kryejë ndonjë test statistikor për t'iu përgjigjur pyetjeve? Nëse po, cilat teste dhe cilat të dhëna do të përdoren? Si do të përdoret softueri për të analizuar të dhënat dhe për të krijuar tabela raportimi? A do të përdoret dokumenti Excel? Program statistikor?

Këto janë gjëra shumë të rëndësishme që duhet të merren parasysh. Një tjetër gjë që do të ishte e dobishme të përfshihej në plan është një tabelë bosh për raportimin e treguesve. Këto tabela duhet të japin një shpjegim të shkurtër të treguesve dhe afatit të raportimit. Tabelat gjithashtu mund të përfshijnë gjëra të tilla si objektivi i treguesit dhe sa ka përparuar politika publike drejt zbatimit të objektivit. Një shembull i një tabele është si më poshtë

Indikatorë	Gjendja fillestare	Viti i parë	Qëllimi	% e qëllimit të arritur
Numri i trajnimeve të zhvilluara për stafin e shkollave të mesme profesionale në forcimin e shëndetit mendor	2	6	8	75%

Elementi i fundit i planit të monitorimit dhe vlerësimit përshkruan se si dhe kujt do t'i shpërndahen të dhënat. Mbledhja e të dhënave për shkak të vetë të dhënave nuk është qëllimi i planit të monitorimit dhe vlerësimit. Të dhënat duhet të mblidhen për një qëllim specifik. Duke vepruar kështu, duhet të kihet parasysh:

- Si do të përdoren të dhënat e monitorimit dhe vlerësimit për të informuar anëtarët e ekipit zbatues dhe politikëbërësit për sukseset e politikave publike;
- Si do të përdoren të dhënat për të informuar anëtarët e ekipit zbatues për modifikimet dhe ndryshimet e mundshme në procesin e zbatimit të Strategjisë;
- Si do të përdoren të dhënat për të avancuar të gjithë fushën e ndërhyrjeve dhe për të bërë politikat publike më efektive.

Plani i monitorimit dhe vlerësimit duhet të përfshijë plane për shpërndarjen e brendshme midis anëtarëve të ekipit zbatues, si dhe shpërndarjen më të gjerë midis të gjithë palëve të interesuara.

Operacionalizimi dhe monitorimi i Strategjisë do të kryhet përmes përgatitjes dhe zbatimit të tre planeve vjetore të veprimit. Për të forcuar koordinimin e të gjitha palëve të përfshira në zbatimin e Strategjisë dhe planeve të veprimit, do të krijohet një Trup Koordinues i bartësve të të gjithë aktiviteteve dhe projekteve, bazuar në Vendimin e Ministrisë së Shëndetësisë. Mënyra e funksionimit të Trupit Koordinues do të përcaktohet me Rregulloren e punës. Detyrimi kryesor i këtij Trupi Koordinues është të sigurojë informacion në kohë dhe gjithëpërfshirës për zbatimin e aktiviteteve dhe projekteve mbi bazën e të cilave Ministria e Shëndetësisë do të përgatisë raporte vjetore për zbatimin e Strategjisë dhe planeve të veprimit dhe do t'ia paraqesë ato Qeverisë për shqyrtim dhe miratim. Ky Trup Koordinues do të përfshihet gjithashtu në koordinimin dhe monitorimin e aktiviteteve, në përputhje me nevojat për monitorim, vlerësim periodik dhe raportim mbi rezultatet e zbatimit të Strategjisë dhe planeve të veprimit.

6. MENAXHIMI ME RREZIQE

Është e nevojshme të sigurohet një rrjedhë e rregullt e informacionit mbi rreziqet e mundshme ndërsa TKN do të kërkojë dhe marrë informacionin e duhur mbi menaxhimin e rrezikut në kuadër të fushëveprimit të saj të kontroleve, gjë që do t'i lejojë ata të planifikojnë aktivitetet në lidhje me rreziqet, niveli i të cilave nuk është i pranueshëm, si dhe sigurinë se rreziqet që konsiderohen të pranueshme janë nën kontroll.

Rreziqet duhet të ndahen në të larta/të mesme/të ulëta duke marrë parasysh vlerësimin e ndikimit të rrezikut dhe vlerësimin e probabilitetit të rrezikut.

- Rreziqet financiare
- Kriza globale (ekonomike, energjetike, shëndetësore...) që pasqyrohet në vendin tonë
- Mungesa e një organi të specializuar për monitorimin e rezultateve/arritjeve, do të bëjë monitorimin
- Mungesa e stafit që do të mund të punojë në çdo komunitet lokal, profesionistë që nuk janë trajnuar mjaftueshëm
- Jo mjaftueshëm organizata të shoqërisë civile që mund të jenë partnerë në realizimin e qëllimeve të përcaktuara në Strategji
- Mungesa e programeve për forcimin e kapaciteteve të profesionistëve që punojnë në këtë fushë dhe ndryshimet në kurrikulat për edukim fillestar të profesionistëve që do të përfshihen në zbatimin e aktiviteteve në nivel lokal në të ardhmen
- Pritjet e tepërta për mbështetje financiare për zbatimin e aktiviteteve nga agjencitë e BE-së dhe organizatat e tjera ndërkombëtare
- Rezistenca midis profesionistëve nga të gjithë sektorët për të pranuar angazhime shtesë të punës;
- Rezistenca nga prindërit për përfshirje dhe punë në grup;